

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/08/devavari-zoltan-az-illuzio-eroszaka-az-első-délszláv-állam-eszme-es-politikatortenete-1914-1941-09-01-09/>

Dévavári Zoltán

Az illúzió erőszaka

Az első délszláv állam eszme- és politikatörténete (1914–1941)¹

I. rész (1914–1929)

Bevezetés

Több, mint két évtizeddel a második Jugoszlávia szétesése után az utódállamokban, de az egyetemes történetírásban sincs egyértelmű megítélés a délszláv népek 20. századi egységes államával – Jugoszláviával, és annak történelmével kapcsolatban. A sérelmi politizálás, a kizárólagos etnocentrikus megközelítés, a közelmúlt véres eseményeinek eltérő értelmezése és azoknak a múlttal való érzelmileg is túlfűtött egybemosása napjainkban is kifejezetten és hatványozottan érezteti hatását.

Dolgozatomban itt és most – már csak a terjedelmi korlátok miatt is – csupán utalni szeretnék arra, hogy Jugoszlávia létrejöttével, a történelmét jellemző konstans belpolitikai válságokról, valamint az állam 1941-es, majd 1991-es felbomlásával kapcsolatban a közvéleményben alapvetően három értelmezés eresztett gyökeret.

A marxista történetíráson alapulva, bár mára jelentősen elhalványulva, de még ma is erőteljes az a vélekedés, amely Jugoszlávia megszületésében a délszláv nemzeti mozgalmak kiteljesedését és csúcspontját látja. Ugyanakkor a szerb és a horvát közgondolkodásban sokkal erőteljesebb az a vonulat, amely ezt a képet jelentősen árnyalja. A szerb közmegejtélés napjainkban hajlik arra, hogy a „jugoszláv kísérlet” bukását, az állam szétesésének ok-okozatait elsősorban a szerb szupremácia elmaradásában és a szerb politikai elit által megtett szükségtelen kompromisszumokban lássa és láttassa. Ezzel ellentétben, a horvát közgondolkodásban – különösen a kilencvenes évek második felében, illetve a kétezres évek első évtizedében a jugoszláv kérdést egyenesen „történelmi balesetként”, a horvát nemzeti törekvésekkel szembeni permanens szerb retorzióként élték meg, látják, s értelmezik.

Nem kívánok e vélekedések közül egyik mellé sem szegődni, annak ellenére sem, hogy nemzeti szempontból átlátható és érthető az ilyen típusú értelmezések érzelmi, ideológiai háttere és okozata. Helyette arra összpontosítok, hogy az elmúlt évtizedekben a téma jeles délszláv szakemberei által elkészített nagyvű munkák és monográfiák segítségével hívásával rekonstruáljam az első délszláv állam születésének körülményeit, feltárjam annak belpolitikai működésében lévő zavarok ok-okozati összefüggéseit, s végezetül pedig levonjam belőlük az érzelmi és ideológiai kliséktől mentes következtetéseket.

Nemzeti ideológiák, eltérések, különbözőségek és viták a délszláv térségben

A felvilágosodás talaján szárba szökkenő, majd a francia forradalommal lendületet kapott és végül beteljesedő nemzetté válás folyamata pár évtizedes fáziskéséssel, de a 19. században

a balkáni térséget is elérte, ahol a század második felére a szlovén nemzeti mozgalom kiteljesedése² mellett nagyjából egyidőben három, a jövő vonatkozására nézve fontos, egymástól ugyanakkor merőben eltérő nemzeti ideológia született meg.

A szerbek egy államban történő egyesítésének a programját elsőként Vuk *Stefanović Karadžić*³ vázolta fel⁴, aki vallásuktól függetlenül a „što“ nyelvjárást beszélő délszlávokat a szerb nemzeti etnikum tagjának tekintette. Karadžić gondolatait később, merítve a Párizsban élő lengyel és cseh politikai emigráció munkáiból, politikai programmá, szerb nemzeti célként *Ilija Garašanin*⁵ szerb belügyminiszter, későbbi miniszterelnök fogalmazta meg az ún. Načertanije (Jegyzet) című titkos memorandumában. Garašanin programjának központjában⁶ Dušan középkori szerb államának a feltámasztása és a szerb nép egy államban történő egyesítése, vagyis az akkori Szerbia államhatárkereteinek a szlávok által lakott balkáni területekre való kiterjesztése állt, ebbe beleértve Szerbia és Bulgária egyesülését is.⁷

Alapvetően a Načertanije koncepciója volt és lesz az oka annak, hogy a szerb politikai elit ekkor, de később is tartózkodó, sőt elutasító volt a nem sokkal később Horvátországban végleges formáját elnyerő új nemzeti koncepció, a jugoszlavizmus ideológiájával szemben, mivel egy ilyen végkifejlet esetén okkal és joggal tartott a Monarchiabeli délszlávok dominanciájától.

A jugoszlavizmus, mint a délszláv nemzetek egységét hirdető ideológia, a germanizációtól és az elmagyarosodástól való félelem jegyében az illír mozgalmon⁸ belül született meg a 19. század Horvátországában.

Ljudevit Gaj,⁹ az illírmozgalmak egyik vezető egyénisége abból indult ki, hogy Horvátország tőle erősebb és nagyobb nemzetekkel szomszédos, s ezért úgy vélte, hogy a horvát identitás megőrzése és megmaradása hosszútávon csakis a délszláv népek egyesülésével lehetséges. Innét pedig egyenes út vezetett odáig, hogy az osztrák-magyar, majd a magyar-horvát kiegyezést követően, az 1870 decemberében Ljubljanában megtartott Jugoszláv Kongresszus Ausztria–Magyarország trialista átszervezését helyezte középpontjába, ahol a harmadik egységet a Szlovéniából, Horvátországból és Vajdaságból álló délszláv részek alkották volna.¹⁰

Tovább lépve a ljubljana-i pontokon, a kezdetben ausztrósláv politikát folytató, majd azzal végül szakító *Josip Juraj Strossmayer*,¹¹ a pánszlávizmus útjára lépve, 1879-ben meghirdette a katolicizmus és az ortodoxia megbékülését, felvázolta a szerbeket és a bolgárokat is beleértő délszláv nemzeti egységesülés koncepcióját. Strossmayer viszont azt is érezte, hogy a Balkán népei ekkor már megindultak a nemzetté válás útján, vagyis már kialakultak az önálló identitással bíró etnikai csoportok, s ezért elismerve a nemzeti individualitást, a leendő egyesülést föderatív alapon képzelte el.¹²

Mintegy válaszul a szerb és a jugoszláv programokra született meg *Ante Starčević*¹³ és *Eugen Kvaternik*¹⁴ nagyhorvát programja, amelynek a kiindulási pontja az 1848 márciusa előtti „illír mozgalom”, a délszlávok irodalmi, kulturális és szellemi egysége volt. Az 1860-as évek elején született új „nagyhorvát”, pánhorvát nemzetpolitikai program elutasította az ausztróslavizmust, a trializmust, a Monarchia esetleges föderalizálását, de ugyancsak negligálta a pánszlávizmust, a délszláv népek közösségét és tagadta a szerbek és a szlovének (hegyi horvátok) nemzeti létezését. Első változata Macedóniától, Bulgárián át, egészen a német határokig egy nagyhorvát állam képét vázolta fel, később ezt finomítva a bolgár területekről lemondott.¹⁵

A 20. század első évtizedeiben felforrósodott nemzetközi közhangulatban a délszláv népek jövőjével kapcsolatos ideológiai viták is kiéleződtek, s magának a jugoszláv eszmének

az eredeti koncepciója is lényeges változáson ment keresztül. 1910-ben Horvátországban megalakult a *Nacionalistička omladina (Nacionalista Ifjúság)* nevű szervezet, amely a horvát nemzeti elitnek az egységes délszláv nemzeti koncepcióhoz való felemás hozzáállását támadta, s ennek alapjaiból 1912-ben született meg a *Jugoslovenska nacionalistička organizacija* (Jugoszláv Nacionalista Szervezet), amely a délszlávok politikai emancipációját, az egységes jugoszláv nemzet létrehozásával – tehát megkerülve az organikus fejlődést, felülről és mesterségesen – kívánta felgyorsítani. Ennek jegyében hirdették meg az ún. jugoszláv népek egyesítésének a programját, melyben a politikai vezetésére a már államisággal bíró jugoszláv Piemont, Szerbia volt hivatott.¹⁶

A Jugoszláv Nacionalista Szervezet eszmeiségnek a kiművelője az *Omladina* idősebb generációjához tartozó *Milan Marjanović*¹⁷ volt, aki ideológiai téziseit 1913-ban a Fiumében megjelentetett *Narod koji nastaje. Zašto nastaje i kako se formira jedinstveni Srpsko-Hrvatski narod (Egy nép születik. Miért születik és hogyan formálódik az egységes szerb-horvát nép)* címet viselő munkájában hozta nyilvánosságra.

Marjanović a délszláv történelemfelfogás azon irányzatából indult ki, amely szerint a külön identitástudat ellenére a szerb és a horvát nép is a jugoszláv egység irányába haladt. Mindez szerinte egy organikus fejlődés, amelyben ráadásul fontos szerepe volt az oszmán-török birodalom évszázadokkal előbbi balkáni megjelenésének is. Ez – értelmezése szerint – végeredményben a középkori szerb és horvát állam megsemmisülését eredményezte. Azonban éppen ennek következményeként, az elkövetkező évszázadok során megindult a két nemzet keveredése, és a 19. században, a modern nacionalizmusok megjelenésekor végül is azt eredményezte, hogy a szerb és a horvát nemzeti gondolat nem külön, önálló identitást eredményező utat járt be, hanem egységeset, s ezzel létrehozta a történelmi okok miatt ugyan több államba szétszóródott, s így két pólusú, de egy nemzet gondolatát.¹⁸

Ezzel megszületett az integratív jugoszlavizmus eszménye, amely az egységesítés jegyében a három néptörzs, a szerb, a horvát és a szlovén vonatkozásában elutasított minden történelmi, vallási és kulturális különbséget. Azt, hogy a szerb politikai elit az egyre inkább felerősödő jugoszláv eszmekör ellenére továbbra is elsősorban a nagy-szerb program realizálásban volt érdekelt, mutatja a Balkán-háborúkkal¹⁹ kiteljesedő országnövekedés. Ezt támasztja alá az is, hogy a Szerb Királyi Akadémia elnöke, *Jovan Cvijić*²⁰ szerb antropológus 1914-ben megjelentette *Jedinstvo i psihički tipkovi južnih Slavena (A Délszlávok egysége és pszichikai típusai)* című tanulmányát, amelyben a délszláv népeknél a dinári hegyekben élő, tehát többségében szerb etnikumú ún. dinári típusú emberben jelölte meg azt az egyént, amely a délszlávok vezetésére hivatott.²¹

A szerb közvéleményre és közgondolkodásra a Balkán-háborúk sikerei és Cvijić tudományos munkássága nagy hatást gyakoroltak, és felerősítették a garašanini elképzelések valóságban történő, immáron közel-jövőbeni realizálását. Ugyanakkor előrevetítették azokat a vitákat is, amelyek az elkövetkező időszakban az egységes, de több (kettő, végül három – szerb, horvát, szlovén) törzsből álló nemzet, vagy a különálló, saját identitással bíró délszláv nemzeti ideológiák és az egységes állam gyakorlati megvalósítása körül bontakoztak ki.

Ezek aztán a Nagy háború alatt végig kísérték az emigrációban lévő horvát és szlovén politikusokat, valamint a szerb politikai döntéshozókat is, hogy mindez rövidesen nemcsak az egységes nemzetfelfogás kérdésében, hanem egyenesen a megalakítandó közös állam létrehozása körül kibontakozó tárgyalásoknál is erőteljesen megjelenítődjenek.

A Nagy háború kulisszatitkai

Még ki sem tört az első világháború, azaz a Nagy háború, de annak előszelei a balkáni események (Bosznia-Hercegovina annektálása, a két Balkán-háború) miatt egyre inkább a Monarchia területeire is elértek. 1913 végén horvát politikusok egy csoportja *Ante Trumbić*²² és *Franjo Supilo*²³ vezetésével Splitben úgy döntöttek, hogy egy Ausztria-Magyarország és Szerbia közötti esetleges fegyveres konfliktus kirobbanásakor elhagyják az országot, s az emigrációt vállalva megkezdik a nyugati hatalmaknál a lobbizást a Monarchia szétesése után létrehozandó egységes délszláv állam érdekében.²⁴

A várva-várt pillanat elérésekor azonban az emigráció (mit sem sejtve az antant hatalmak és Olaszország között a háborúba való belépésről zajló titkos tárgyalásokról, területi alkudozásokról) az első, 1914. szeptemberi római kapcsolatfelvételek után rezignáltan volt kénytelen szembesülni a francia, brit és orosz nagykövetek tartózkodó magatartásával. Egyértelmű lett számukra, hogy a nagyhatalmak ekkor még nem támogatták az egységes délszláv állam létrehozását, csupán a Monarchián belüli horvát és szlovén autonómia szükségességét, esetleg egyfajta ütközőállamként a független szlovén és horvát államok létrehozásának a lehetőségét mérlegelték.²⁵

Ezek a fejlemények, de a monarchiabeli délszláv emigráció ilyen jellegű fellépése a szerb politikai köröknek sem volt az ínyére, mivel a közvetlenül az antant irányába megfogalmazott horvát és a szlovén koncepciók veszélyeztették a szerb politikai elit háborús célkitűzéseit, vagyis elsősorban Nagy-Szerbia koncepcióját.

Nikola Pašić,²⁶ szerb kormányfő, maga is érzékelve az antant államoknak a Monarchia háború utáni sorsával kapcsolatos hezitálását, egy esetleges győzelem esetére így egy minimális és egy maximális programmal számolt. A minimális program Nagy-Szerbia létrehozásának a koncepciója volt, amely Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Szlavónia, Szerémség, Dalmácia és Vajdaság egyes területeit foglalta volna magába. Az 1914. december 7-én a megfogalmazott niš-i deklaráció pedig a szerb maximális program definiálása volt, amely elutasítva a föderációt, szerb vezetéssel és dominanciával a szerbek, horvátok és szlovének egy államban történő egyesülését vizionálta.²⁷

Vagyis a szerb politikai elit alapjaiban mindkét változatban a szerb állam határainak a kiterjesztésével, a nagyszerb program megvalósításával, a szerb nemzet egy államban történő egyesítését, középtávon az ott élő többi délszláv nemzetnek a szerbbe való beolvasztását tartotta fő prioritásának,²⁸ az egyetlen kérdés számára ebből az aspektusból csupán az volt, hogy hol fognak majd húzódni a kiterjesztett szerb állam határai.

Érthető, hogy a maga útját járó, a leendő délszláv állammal kapcsolatos, ráadásul föderális alapokon nyugvó, tehát a részterületek számára autonómiát is biztosító állam vízióját hirdető monarchiabeli emigráció római, majd párizsi fellépései, illetve az antantnak Ausztria–Magyarország esetleges trialista átalakításával kapcsolatos elképzelései korántsem váltottak ki osztatlan lelkesedést a szerb kormány tagjainál, mivel ezek gyakorlatilag homlokegyenest szembe mentek a szerb háborús célkitűzésekkel, vagyis Nagy-Szerbia létrehozásával.

A leendő délszláv állam alkotmányjogi berendezkedésével kapcsolatos ellentétek az emigráció számára már 1915 januárjában körvonalazódtak, sőt egyértelművé váltak, amikor az 1914-es szerb háborús sikerek csúcsán Pašić Nišben egyértelművé is tette Franjo Supilonak, hogy a föderális berendezkedést nem támogatja, és a szerb kormány számára csakis a centralizált, unitárius állam az egyetlen és elfogadható megoldás.²⁹

Pedig az emigráció számára a rossz hírek folytatódtak. Nem sokkal később jutott tudomásukra az antant hatalmak és Olaszország között 1915. április 26-án megkötött londoni egyezmény szövege, amely a háborúba való belépésért jelentős balkáni területeket – Isztriát és Észak-Dalmáciát – ígérte meg Olaszországnak, a Neretva folyótól délre eső tengeri térséget, továbbá Bosznia–Hercegovina, Bácska és Szlavónia vidékét – illeszkedve a szerb minimális hadicélok koncepciójához – pedig Szerbiának és Montenegrónak adta.³⁰

A diplomácia frontjáról érkező ilyen hírek és fejlemények természetesen pánikot okoztak a monarchiabeli emigrációban. Attól tartottak, hogy a részükről gyűlölt Ausztria–Magyarország a nagy területveszteségek ellenére sem fog teljesen felbomlani. Sőt a szlovének és a horvátok jelentős többsége továbbra is arra lesz kényszerítve, hogy annak keretén belül éljen, s ráadásul éppen a délszláv etnikumokat érintő esetleg elcsatolandó területek jelentős része az egyik idegen, nem szláv kultúrkörből a másikba, a kiteljesedett és megerősödött Olaszországhoz kerülhet.

Ezek a félelmek kergették végül az emigránsokat a szerb kormány karjába, s 1915 áprilisának utolsó, május első napjaiban a mindvégig kettős politikát folytató Pašić tudtával és jóváhagyásával Párizsban megalakították a Jugoszláv Bizottságot, majd meghirdették a Monarchia területén lévő délszláv területek és Szerbia, valamint Montenegró egyesülését.³¹

Pašić a Jugoszláv Bizottság megalakításával lényegében két legyet ütött egy csapásra. Egyrészt a propaganda frontján a hadviselő szerb kormány mellett egy olyan újabb politikai tényező jelent meg, amelyik az antantnál a délszláv egyesülést hirdette, másrészt a pénzügyi források adagolása révén magát az emigrációt is ellenőrizhette.

Pašić is, Péter szerb király³² is, sőt még Sándor régens³³ is, a Jugoszláv Bizottságra, s annak működésére csupán a maximális szerb háborús program egyik mozaikdarabjaként tekintett, semmint valós partnerre, anélkül, hogy politikai koncepcióját, annak lényegi egyenlőségével együtt akárcsak egy pillanatra is komolyan gondolták volna.

Csakhogy, a Jugoszláv Bizottság továbbra sem Nagy-Szerbia tervét hirdette, hanem a két délszláv ország rész kölcsönös egyesülését, s éppen ez volt az oka annak, hogy a kérdések kérdésében, vagyis a leendő ország államberendezkedésével kapcsolatban továbbra sem történt lényegi elmozdulás.

1915 végére Szerbia katonailag összeomlott, s az ország a központi hatalmak megszállása alá került, így maga a szerb kormány is kénytelen volt emigrációba vonulni, s ezzel a mozgástere, katonai és politikai súlya is jelentősen csökkent. 1917 áprilisában pedig tovább rosszabbodott a szerb kormány amúgy is beszűkült mozgástere. Az Egyesült Államok hadba lépése, Wilsonnak a Monarchia fenntartásával kapcsolatos véleménye, az oroszországi események, az olaszok heves ellenkezése Montenegró és Szerbia esetleges egyesülésével kapcsolatban, valamint a Bulgáriával kötendő esetleges különbéke, amely Macedónia hovatartozását is napirendre tűzte volna, mind-mind olyan fejlemények voltak, amelyek alapjaiban kérdőjelezték meg a szerb háborús célokat.³⁴

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy 1917 májusában a Monarchia délszláv parlamenti képviselői Bécsben olyan kiáltvány hoztak nyilvánosságra, amelyben a Habsburg–Lotaringiai-ház védőszárnya alatt szálltak síkra a Monarchia szlovének, horvátok és szerbek lakta területeinek az egyesítéséért.³⁵ Mindez a gyakorlatban Ausztria–Magyarország esetleges trialista átszervezésének a realizálása mellett azt is jelentette, hogy a dunai államban tevékenykedő releváns délszláv politikusok egyben azt is deklarálták, hogy jövőjüket továbbra is a Monarchián belül képzelik el.

Ezek a fejlemények viszont nemcsak a szerb kormányt, hanem a Jugoszláv Bizottságot is aggasztották, mivel a háború menetében bekövetkezett fordulatok, a

Monarchiával kötendő esetleges különbéke, valamint a májusi deklaráció egyenesen azt vetítette előre, hogy lényeges hatalmi és területi elmozdulások nem lesznek a térségben. Mindez oda vezetett, hogy a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság végül tárgyalóasztalhoz ült.

Az 1917. június 15-e és július 20-a között zajló korfui tárgyalások látszólag ugyan kompromisszummal végződtek, amellyel a szerb fél elfogadta a közös állam létrehozását, a megbeszélések nyilvánosságra hozatalát, sőt nyilvánosan fel is szólították az antant hatalmakat, hogy vegyék be a háborús célok közé az egységes jugoszláv állam létrehozását. Csakhogy, a találkozó során Pašić határozottan nyomatékosította azt is, hogy kormánya számára továbbra sem opció a föderáció, vagyis éppen a lényegi – a centralizált vagy föderalizált állam – kérdésében nem született végül megállapodás.³⁶

Alighogy nyilvánosságra került a korfui nyilatkozat, Pašić párizsi, londoni és római tárgyalásai során azzal volt kénytelen szembesülni, hogy országát és kormányát továbbra is háborús félnek ismerték el, azonban külpolitikai mozgásterét a későbbi határokkal kapcsolatban nemcsak az Olaszországgal megkötött 1915-ös londoni egyezmény nehezítette meg, hanem az is, hogy az antant hatalmak továbbra sem támogatták a Monarchia teljes feloszlásának a tervét, sőt éppen ellenkezőleg, fokozták a különbékével kapcsolatos tárgyalásaikat. A szerb külpolitika így a pragmatizmust szem előtt tartva lényegében visszatért a minimális háborús program útjára.³⁷

Az új állam születése

1918 elején az egyre inkább felgyorsuló háborús fejlemények sodrásában a balkáni politika útvesztőiben újabb fordulat következett be. *Anton Korošec*³⁸ szlovén politikus vezetésével 1918 januárjában és márciusában a Monarchia azon horvát és szlovén politikusai, akik nem egészen egy évvel előbb, a májusi deklarációban még a délszláv kérdésnek a Monarchián belüli rendezéséért szálltak síkra, Zágrábban határozatlanul követelték a független Szerb-Horvát-Szlovén Állam létrehozását. Szerb szempontból a problémát ezzel kapcsolatban az jelentette, hogy a kiáltványban még csak említést sem tettek a Szerbiával és Montenegróval való egyesülésről.³⁹ Mindennek majd pár hónappal később, 1918 októberében lett különösen fontos szerepe.

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlásával párhuzamosan, 1918. október 29-én Zágrábban a horvát szábor⁴⁰ megszakított minden közjogi kapcsolatot Ausztria–Magyarországgal, kimondta Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Fiume, elszakadását Magyarországtól, s kikiáltotta a Szerb-Horvát-Szlovén Államot.⁴¹

A padovai fegyverszünetet⁴² megkötése után, *Živojin Mišić*⁴³ a szerb hadsereg vezérkari főnöke, a francia keleti hadsereg nevében *Paul Prosper Henrys*⁴⁴ tábornok és *Linder Béla*⁴⁵ magyar vezérkari főnök november 13-án megkötötték az ún. belgrádi konvenciót.⁴⁶

Ekkor még úgy tűnt, hogy a Szerb-Horvát-Szlovén Állam kikiáltásával az erőviszonyok kiegyenlítődtek a monarchiabeli délszláv politikusok és a szerb kormány között. A két állam egyesülésére végül egymás érdekeinek kölcsönös figyelembe vételével kerül majd sor.

A november 6–9. között Genfben zajlott tárgyalásokon, annak ellenére, hogy éles viták mellett zajlottak, Pašić végül elismerte a Szerb-Horvát-Szlovén Államot.⁴⁷ Ezután pedig megegyeztek a Szerb-Horvát-Szlovén Állam és Szerbia önkéntes egyesülésében.⁴⁸ Annak ellenére, hogy az államberendezkedés kérdését a majdani alkotmányozó nemzetgyűlésre

bízták, ekkor úgy tűnt, hogy a fejlemények mégis egy konföderáción alapuló állam létrehozásának az irányába fognak elmozdulni.⁴⁹

Időközben a szerb csapatok jóformán ellenállás nélkül foglalták el a jelentősebb délvidéki városokat: Fehértemplomot, Újvidéket, Versecet, Eszéket, Temesvárt, Szabadkát és Baját. Ezzel párhuzamosan indult meg dalmát tengerpart és az adriai szigetek olasz birtokbavétele. Mindez komoly aggodalmat váltott ki a Jugoszláv Bizottság politikáját megvalósítani hivatott – október 5–6-án Zágrábban megalakított – Nemzeti Tanácsban, amely – nem rendelkezvén fegyveres erővel – végül a szerb kormánytól kért katonai segítséget.⁵⁰ Ezzel a kezdeményezés, az események irányítása véglegesen a szerb fél kezébe került.

November 11-én, amikor a szerb hadsereg már mélyen benyomult Horvátországba, s küszöbön állt a magyar kormánnyal megkötendő belgrádi konvenció aláírása, a genfi egyezményt hevesen ellenző, a szerb kormányfőtől is merevebb politikai felfogást képviselő, a föderáció kérdésében minden kompromisszumot elutasító szerb királyi dinasztia Pašić genfi kompromisszumát a szerb nemzeti programról való eltérésként értelmezte,⁵¹ lemondatta a szerb kormányt,⁵² amivel lényegében a genfi megállapodás is érvényét veszítette. Ebben az ex-lex állapotban, a minimalista szerb program realizálásának a céljából a délvidéki magyar területek, a későbbi Vajdaság, Magyarországtól történő elszakadását kétszer is kimondták.

A szerb-horvát hatalmi játszmák⁵³ eredményeként ugyanis Bácska–Bánát–Baranya nevében először november 24-én jóváhagyva október 29-i proklamációt, a Zágrábi Nemzeti Tanács nevében mondták ki az egyesülést a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, másnap pedig Újvidéken a régió etnikai struktúráját teljesen figyelmen kívül hagyó Nagy Nemzetgyűlés jóformán csak szlávokból álló testülete (a 755 képviselőből 578 volt szerb, 89 horvát, 62 szlovák, 21 ruszin, 6 német és 1 magyar) ugyanennek a területnek a Szerb Királysághoz való csatlakozást kiáltotta ki.⁵⁴

A kérdésben egyébként az őshonos dél-magyarországi szerb elit is megosztott volt. A *Vasa Stajić*⁵⁵ nevével fémjelzett áramlat ugyanis a Zágrábban ekkor már kikiáltott jugoszláv állammal történő egyesülésre törekedett, vagyis a zágrábi Nemzeti Tanács által létrehozott Szerb-Horvát-Szlovén Államhoz, s nem a Szerb Királysággal történő egyesülés mellett tette le a voksát.⁵⁶ Belgrád, hogy elejét vegye a Zágrábban megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Államhoz való csatlakozásnak, *Jaša Tomićot*⁵⁷ tolta előtérbe, s rajta keresztül érte el a Szerbiával történő egyesülés kimondását.⁵⁸

Ezzel párhuzamosan zajlottak a montenegrói események. November 26-án a szerb hadsereg bevonult a pici országba, detronizálták a Petrović-Njegoš dinasztiát, s újlag erőt alkalmazva kimondták Montenegró és Szerbia egyesülését.⁵⁹

Az új délszláv állam kiépítésének első szakasza 1918. december elsején zárult le. *Ante Pavelić*,⁶⁰ a zágrábi Nemzeti Tanács alelnöke Belgrádban ünnepélyes külsőségek között felolvasta a zágrábi tanács határozatát, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában élő szerbek, horvátok és szlovénok állama egyesül Szerbiával és Montenegróval.⁶¹ Ezt követően Sándor régens I. Péter király nevében kikiáltotta a két állam egyesülését.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság azonban még hosszú ideig jogilag nem létezett a nemzetközi porondon. Gondot okozott a birtokba vett területek pacifikálása, a Montenegróban kitört, a Petrović-dinasztiát támogató lázadás, az albán, a macedón kérdés, az ezzel összefüggő, elhúzódó harcok, illetve az ország nyugati határainak a végleges rendezése is. Mindennek következtében az új államot a béketárgyalásokon gyakorlatilag a Szerb Királyság képviselte. Az áttörésre végül 1919 júniusában került sor, amikor elsőként

Norvégia, Görögország, az Amerikai Egyesült Államok és Svájc ismerte el az új állam jogi létét. Az európai nagyhatalmak indirekt módon (az Egyesült Királyság, Franciaország) – Olaszország kivételével – a német békeszerződés megkötésekor, 1919. június 28-án ismerték azt el.⁶² A végleges formájában végül 248 978 km² kitevő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság⁶³ tizenkétfélmillió lakosából a szerbek etnikai aránya 39%-ot, a horvátoké pedig 23,9%-ot, míg a szlovénoké 8,5%-ot tett ki.⁶⁴

Az illúzió erőszaka: az alkotmányozás

1918. december 20-án *Stojan Protić*⁶⁵ miniszterelnökségével megalakult első közös kormány máris előrevetítette a szerb dominancia érvényesülését. Húsz miniszteréből 13 szerb, 4 horvát, 2 szlovén, egy bosnyák nemzetiségű volt.⁶⁶ A kormány első ülésére 1918. december 22-én került sor. Ekkor döntöttek az állam zászlajáról és címeréről, és határozatot hoztak arról, hogy az egész állam területére kiterjesztik a Szerb Királyság polgári és alkotmányos kereteit.⁶⁷

A szerbiai közigazgatási és kormányzati struktúra átültetésével együtt az ideiglenes alkotmányt 1919. január 30-án parlamenti jóváhagyás nélkül fogadták el.⁶⁸ Oktrojált volta miatt azonban nagy ellenállást váltott ki, s végül nem is lépett hatályba.

1919 márciusában a belgrádi hatalmi körök felszámolták az országrészek különböző parlamentjeit,⁶⁹ majd a régens⁷⁰ vezetésével a közös kormány kinevezte az ideiglenes parlament eredetileg 296, végül 258 igazolt képviselőjét.⁷¹

A négy kormányt is elfogyasztó ideiglenes nemzetgyűlés a békeszerződés becikkelyezése mellett az állampolgársági törvény elfogadása nélkül szavazta meg a választási törvényt. Felosztatására 1920. október 28-án, az alkotmányozó nemzetgyűlési választások kiírását követően került sor.⁷²

Az ország 56 választókerületében 1920. november 28-án rendezték meg a választásokat, azokon elvileg minden 21 év feletti férfi részt vehetett.⁷³ Az alkotmányozó nemzetgyűlésbe 419 főt választottak, a 22 induló párt közül 16 került be a parlamentbe. A jelentősebb politikai csoportok közül a Demokrata Párt 92, a Radikális Párt 91, a Kommunista Párt 58 mandátumhoz jutott. A Horvát Parasztpárt 50, a Jugoszláv Muzulmán Szervezet (JMO) 24, a Szlovén Néppárt 14 mandátumot szerzett.⁷⁴

Már a parlament 1920. december 12-i felállásakor megjósolható volt, hogy akárcsak a provizórium időszaka alatt, úgy az alkotmányozó nemzetgyűlésben is erőteljes összecsapások lesznek az ország államjogi berendezésének a kérdése körül. A kommunistákat leszámítva a valós erővel bíró politikai pártok ugyanis nem program-, hanem nemzeti pártok voltak. A szerb politikai erők, mint a demokraták és a radikálisok, az unitárius és centralizált államért, míg a horvát és szlovén pártok a decentralizációért és a föderalizmusért szálltak síkra.

Bármekkora ellentét is feszült a horvát és a szerb politikai elit között, a politika fókuszpontjába átmenetileg a kommunistákkal való leszámolás került. A Kommunista Párt az 1920-as választásokon 58 bejutott parlamenti képviselőjével a harmadik legerősebb politikai erővé vált, az önkormányzati választásokon pedig Zágrábban és Belgrádban is győzedelmeskedett. 1920 decemberében országszerte bányászsztrájkok robbantak ki, s ezeket a kormány végül súlyos áldozatokat követelő erőszakkal verte le. A vérontásba torkollott események után, 1920. december 29-éről 30-ra virradó éjszakán hozta meg a

minisztertanács az ún. OBZNANA-t, az állam védelméről szóló rendeletet, amely betiltotta a Kommunista Pártot.⁷⁵

Az OBZNANA kihirdetése után összesen kilenc alkotmány-tervezetet adtak be a parlamentnek. A konfliktusok már az ezeket tárgyaló bizottsági üléseken elemi erővel a felszínre törtek. A Radikális Párt a szerb elit és a középosztály politikai programját megjelenítve a délszláv állam egészének a kérdésében továbbra is és következetesen a nagy-szerb program mellett állt ki.⁷⁶ Az 1919-ben alakult Demokrata Párt pedig még a radikálisokétól is merevebb nézeteket fogalmazott meg: tagadta a történelmi, vallási, nemzeti különbségeket, a feltétlen unitarizmus híve volt, s éppen ezért ellenezte a tartományi különállóság fenntartását is.⁷⁷ A két nagy szerb párt a bizottsági üléseken azzal érvelt, hogy az egyesülés kikiáltásával lényegében már meghatározták az ország belső berendezkedését, vagyis a monarchia proklamációjával a vitás kérdések jó részét egyszer és mindenkorra eldöntötték, s ebből kifolyólag a parlamentnek nincs is kompetenciája arra, hogy az államberendezkedés kérdésében egyáltalán vitát nyisson.⁷⁸

A föderalizmusért síkraszálló erők viszont tagadták a december elsejei proklamáció ilyen értelmezését, sőt a *Stjepan Radić*⁷⁹ vezette Horvát Köztársasági Parasztpárt egyenesen elutasította az alkotmányozás és a december elsejei proklamáció között lévő jogi kontinuitást.⁸⁰ Radićék a horvátokat önálló nemzetnek tekintették, s a délszláv államközösségen belül kizárólag egyenrangú félként tudták elfogadni Horvátország közjogi státusát. A nemzetgyűlésbe bekerült horvát képviselők ezért elutasították a királyra leteendő esküt, magának az alkotmányozásnak a folyamatát pedig bojkottálták.⁸¹

A Pašić által vezetett kabinet 1921. január 25-én végül a demokrata-radikális koncepciót képviselő alkotmányjavaslatot adta át, amely az 1918. december elsejei proklamáció jegyében monarchikus államformát hozott létre.⁸²

A különböző pártok álláspontjai azonban továbbra sem kerültek egymáshoz közelebb, így a parlamenti vita egészen 1921 februárjáig elhúzódott. Az unitárius államot akaró Radikális és Demokrata Pártnak az alkotmány elfogadtatásához nem volt meg a többsége – a meglévő 183 képviselő mellé még 27 hiányzott. Ez a kényszerhelyzet vezetett a Jugoszláv Muzulmán Szervezettel (JMO) való kiegyezéshez. Az 1921. március 21-én kötött paktum biztosította Bosznia-Hercegovina területi épségét, a felekezeti egyenlőséget, a muzulmán földbirtokok sérthetetlenségét, a muzulmán vallási intézmények autonómiáját, s a szavazatokért cserében álláshelyeket ígértek a szarajevói tartományi kormányzatban is.⁸³ (Mindezt később a valóságban végül nem tartották be.)

A szerb-bosnyák paktum megkötése és a további szükséges szavazatok megvásárlása után 1921. június 28-án, Vid napján 223 igen, 35 nem és 158 távolmaradás mellett fogadták el az alkotmányt.⁸⁴

A centralizmus jegyében íródott alaptörvény az SZHSZ Királyságot alkotmányos, parlamentáris monarchiaként határozta meg. Az állam belpolitikai berendezése szigorúan centralizált volt, azt egységes államapparátussal kizárólag Belgrádból irányították. A törvényhozó hatalmat a király és a parlament együtt gyakorolta. Az alkotmány az uralkodónak a törvényhozói és a végrehajtói hatalomban széles jogköröket biztosított. Személye szent és sérthetetlen volt, kizárólagos jogkörébe tartozott a parlament összehívása, annak felosztatása, a kormány kinevezése, jogában állt a törvények megvétőzése, a megszavazott törvények pedig csak a királyi kihirdetés után emelkedtek törvényerőre. Szintén a király jogkörébe tartozott a miniszterelnök kinevezése, ő volt a hadsereg főparancsnoka is. Az erős királyi hatalom következtében a korszakot mindvégig az udvari kamarilla-politika jellemezte. Sándor előbb régensként, majd királyként is a

hadseregre, azon belül pedig a szerb tábornokok által vezetett Fehér Kéz nevű titkos egységre támaszkodott. A miniszterek mozgásterét lényegében a királyi akarat engedelmes végrehajtói szerepkörére korlátozódott.⁸⁵

A Vid-napi alkotmány erőből történt megszavazásával a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság végérvényesen is visszafordíthatatlanul elindult azon az úton, ami az elkövetkező időszakban az egykori Monarchia délszláv politikusai által vizionizált, de meg nem valósított föderális államkép esetleges kiteljesedését és a valóságban véghezvitt centralizált, nagyszerb maximalista program közötti összecsapásokat eredményezte.

Válságból-válságba. A belpolitika alakulása 1921 és 1929 között

Az erőteljes centralizáció és a királyi hatalom ily mértékű megerősítésének a következményeként 1918-tól 1929-ig, a parlamentáris korszak végéig 23 kormányválság volt, s ebből csupán kettő volt a parlamenthez köthető, a többit közvetlenül az uralkodó váltotta ki. Az általános politikai és társadalmi instabilitást mutatja az is, hogy 1921 és 1929 között összesen 39 kormány működött (harmincban a radikálisok vitték a főszerepet), de egyetlenegy sem töltötte ki a négyéves mandátumát.⁸⁶

A kétévente ismétlődő parlamenti választások (1923, 1925, 1927) és maga a parlamenti munka lényegében a centralizáció és a föderáció – elsősorban a szerb–horvát viszonyrendszer – küzdelme és függvénye volt.

Még egy hónap sem telt el a Vid-napi alkotmány életbelépésétől, amikor az országot újabb belpolitikai megrázkódtatás érte. Július 21-én egy kommunista csoport merényletet követett el *Milorad Drašković*⁸⁷ belügyminiszter ellen. A merénylettel összefüggésben 1921. augusztus 2-án, az ellenzék heves kritikái ellenére a parlament elfogadta a *Közbiztonságról és az alkotmány védelméről* szóló törvényt, ezzel végérvényesen törvényen kívül helyezték a kommunista szervezeteket, majd intenzív letartóztatási hullám söpört végig az országon.⁸⁸ November 5-én az új közigazgatási egységekről szóló törvény pedig végérvényesen felszámolta a belső történelmi határokat, s új szelet adott a horvát-szerb ellentéteknek.

1922. február 8-án a belgrádi, rendszerhű Politikai napilap nagy szenzációt keltve hozta nyilvánosságra a horvát képviselőknek a genovai konferenciához⁸⁹ címzett memorandumát. A kiáltványban a horvát politikusok arra kérték az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Belgium képviselőit, hogy tegyenek lépéseket az SZHSZ Királyságban egyre erőteljesebb központosítás megfékezésére. Bár a Memorandummal kapcsolatban Olaszország a nemzetközi szintéren ugyan hallatta a hangját, végeredményben mindez, már csak a genovai tárgyalások zátonyra futása miatt is hatástalan és eredménytelen maradt. A kiáltvány szövege azonban nagy felzúdulást váltott ki a szerb politikai körökben, s mintegy arra válaszul 1922. április 26-án a már előtte is minden történelmi hagyományoktól megfosztott belső közigazgatási határokat újra átszabták, s az országot a még erőteljesebb központosítás jegyében 33 körzetre osztották fel.⁹⁰

Nagyjából ekkor váltak a mindennapok részévé az utcai leszámolások is. Az erőszakos cselekmények elharapódzása a politikai pártokhoz köthető rohamalakulatok, terroregységek megalakulásával volt összefüggésben. Az 1921 kora tavaszán a dalmáciai Splitben formálódó új erőszakszervezet, az ORJUNA (Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista – Jugoszláv Nacionalista Szervezet) a Demokrata Párt befolyása alá került. *Svetozar Pribičević*,⁹¹ a Demokrata Párt jobboldali szárnyának a vezetője az ORJUNA-ban ismerte fel azt az erőt, amelyet nem sokkal később a vélt, vagy valós ellenfelei elleni leszámoláshoz

használt fel, s rövidesen az anyagi támogatás mellett fegyvereket is biztosított a részére.⁹² Az ORJUNA-ban a Demokrata Párt már a kezdeti időktől fogva a saját rohamalakulatát, erőszakszervezetét látta, amelyet elsősorban a centralista államberendezkedés biztosítására és fenntartására kívánt felhasználni.

Az ORJUNA az integratív jugoszlavizmust hirdető nacionalizmus szószólójaként az első világháború előtti jugoszláv ideológia letéteményeseként deklarálta önmagát. Eszmei definíciójának a központjában a kompromisszumok nélküli egységes jugoszláv nemzet állt, s harcot hirdetett mindazok ellen, akik a nemzet és az állam a létét fenyegették. Az ORJUNA ideológiája szerint az egységes jugoszláv nemzetet a három néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) alkotta, s minden eszközzel ki kellett küszöbölni a köztük lévő különbségeket, illetve mindent meg kellett tenni annak céljából, hogy „*kiirtsák a társadalomból mindazon elemeket, [amelyek] fékezik az állami létezést és a nemzeti egységet.*”⁹³

Mindennek a valóságba történő átültetése igen komoly feszültségeket és véres összecsapásokat generált az egész országban. Az ORJUNA terrorjára válaszul, sőt egyenesen annak megtörése céljából a horvátok létrehozták a HANAO-t (Hrvatska Nacionalna Omladina – Horvát Nemzeti Ifjúság), a nagyszerb ideológia szószólója, a Radikális Párt pedig a SRNAO-t (Srpska Nacionalna Omladina – Szerb Nemzeti Ifjúság). Ekkor jött létre az ország muzulmánjait tömörítő MUNAO (Muslimanska Nacionalna Organizacija – Muzulmán Nemzeti Szervezet), a szlovén SLONAO (Slovenska Nacionalna Organizacija – Szlovén Nemzeti Szervezet), a bácskai bunyevácok rohamosztagaként az ORBUNA (Organizacija Bunjevačkih Nacionalista – Bunyevác Nacionalisták Szervezete) és a beazonosíthatatlan háttérű, a katolikus ifjúságot tömörítő ORKAN (Organizacija Katoličkih Nacionalista – Katolikus Nacionalisták Szervezete).⁹⁴

A terrorra pedig mindenütt terror volt a válasz; Szlovénia, Horvátország, Bosznia egyes területein és a Vajdaságban napi jelleget öltöttek a fegyveres összecsapások, nem egy esetben halálos áldozatokat is követelő, utcai barikádharokba torkolló vérontások.⁹⁵

Ekkor már a Demokrata Párt két szárnya, a horvát kérdésben kompromisszumra kész, a pártot vezető *Ljubomir Davidović*⁹⁶ és a centralizmus legerőteljesebb szószólója, *Pribičević* között is komoly ellentétek feszültek. 1922. november 13-án Davidović és *Stojan Protić*, az egyre inkább elharapódzó belpolitikai válság és az utcai erőszak megállítása céljából kapcsolatba lépett a Radić-párt képviselőivel. *Pašić*, hogy elejét vegye a mérsékelt szerb erők és a horvátok kiegyezésének, 1922. december 16-án kiszorította a demokratákat a hatalomból, kisebbségi kormányt alakított, majd nem sokkal később, 1923. március 18-ra új választásokat írt ki.⁹⁷

A konszolidáció helyett azonban a politikai válság további kulminálódása és az erőszak eszkalálódása következett be. Bár a megmérettetés a Radikális Párt sikerét hozta, azonban a radikálisok mégsem lehettek elégedettek az eredményekkel, már csak azért sem, mert a Horvát Köztársasági Parasztpárt hetven mandátumot szerzett, s jelentősen megerősödött.

Pašić a maga 108 parlamenti képviselőjével elvileg ugyan a választások győztese volt, azonban az időközben két frakcióra bomlott, belső hatalmi harcokat vívó Demokrata Párttal nem tudott koalíciós szerződést kötni, s így nem volt meg a további központosításhoz szükséges képviselője a 312 fős parlamentben.⁹⁸ *Pašić* és az udvar a helyzetét az is nehezítette, hogy április elsejére egyértelművé vált, hogy előrehaladott tárgyalások folynak a Horvát Köztársasági Parasztpárt, a Szlovén Néppárt és a Jugoszláv Muzulmán Szervezet között.⁹⁹ Belgrád tisztában volt vele, hogy amennyiben a tárgyalások sikerrel járnak, úgy a Föderális Blokk 112 képviselőjével a legerősebb politikai opcióvá válhat az országban. *Pašić* küldöttei révén először a kormányba igyekezett beterelni Radićékat. A tárgyalások azonban

az államberendezkedés kérdése, a Vid-napi alkotmány revíziója körül kialakult viták során gyorsan zátonyra futottak.¹⁰⁰

Belgrádban már az is komolyan felmerült, hogy a konstans belpolitikai válságból az egyetlen kiutat a Verőce (Virovitica) – Sziszek (Sisak) – Károlyváros (Karlovac) – Ogulin vonaltól nyugatra lévő területek „amputálása”, vagyis elengedése jelentheti. Még maga Pašić is komolyan mérlegelte ennek a lehetőséget, bár a háttérben, akár csak eddig, most is egyszerre több szálon igyekezett a hatalmát és az egész ország egyben tartását biztosítani.¹⁰¹

Más választása nem lévén, Pašić ezután kénytelen volt újlag a Demokratákhoz fordulni, de most Svetozar Pribičević-tyel, a Demokraták jobbszárnyának a vezetőjével kereste a kapcsolatot. Bár maga Pribičević hajlott is a megegyezésre, azonban Davidović megerősödése, s Pribičević elszigetelődése és a párton belüli pozícióinak a megingása végül megakadályozták a koalíciós szerződés megkötését.¹⁰²

Az idő sürgetésében, a már ismert, bevett és általános cserekereskedelem, a képviselő-vásárlások, no meg a zsarolások és fenyegetések technikájával, valamint a Radić-párti képviselők mandátumának a nem hitelesítésével végül 1923. május 25-én 130 képviselő támogatásával megalakult a kisebbségi Pašić kormány.¹⁰³

1924 tavaszára a belső konfliktusok végül pártszakadáshoz vezettek a Demokrata Párton belül.¹⁰⁴ 1924. március 27-én Pribičević 14 képviselőtársával Önálló Demokrata Párt néven új, az erőteljes központosításért síkraszálló politikai alakulatot hozott létre, majd belépett a Pašić vezette kisebbségi kormányba. Ennek azonban ekkor már nem volt lényegi jelentősége, mert időközben a parlament kényszerűségből hitelesítette a Radić-párti képviselők többségének a mandátumát, s így szinte biztosra lehetett venni, hogy Pribičević disszidens képviselőivel megerősített kisebbségi kormány az első üggyöntő szavazásnál el fog bukni. Ez 1924. április 12-én be is következett, amikor a parlament nem szavazta meg az ország költségvetését.

Bár Pašić új választások kiírását kérte a királytól, aki – tartva a belpolitikai válság további kulminálódásától és a kontrollálhatatlan erőszak elharapódzásától – végül nem tett eleget miniszterelnöke kérésének, és ismét a sokat tapasztalt szerb politikust bízta meg a kormányalakítással.

Így 1924. május 21-én Pribičević-tyel szövetségben, gyakorlatilag a pár héttel előbb megbuktatott kormány állt ismét az ország élére. A kormány a parlamenti többséget viszont az elkövetkező hetekben sem tudta biztosítani, s végül 1924. július 27-én a Demokrata Pártból, a Jugoszláv Muzulmán Szövetségből (JMO), a Szlovén Néppártból, a Bunyevác-Sokác Pártból és a Német Pártból álló Ellenzéki Blokk támogatásával a demokrata Ljubomir Davidović alakított kormányt.¹⁰⁵

Ez sem volt azonban hosszú életű: a heterogén pártokból álló alkalmi érdekszövetség belső ellentétei következtében az ország kormányozhatatlanná vált, és 1924. október 15-én Davidović beadta Sándor királynak a lemondását.¹⁰⁶

Az 1924. november 6-án megalakított, eleve kisebbségben lévő harmadik Pašić-Pribičević kormány gyakorlatilag ügyvezető testületként funkcionált, s össze sem hívta a parlamentet. Az uralkodó négy nappal később feloszlatta a képviselőházat, s 1925. február 8-ára kiírta az előrehozott országgyűlési választásokat.¹⁰⁷

A horvát képviselőkkel szembeni leszámolás ekkor érte el a tetőpontját. Az ügyvezető kormány 1925. január 1-jén arra hivatkozva, hogy HKKP belépett Kommunista Párt szekciójaként működő Paraszt Internacionáléba, amit egyenesen hazaárulásként

apoztrofált, feloszlatta a Radić-pártot, Horvátország területére kiterjesztette az OBZANA-t, majd az ezt követő letartóztatási hullámban magát Radićot is őrizetbe vették.¹⁰⁸

Belgrádban úgy kalkuláltak, hogy Radić kiiktatásával sikerült marginalizálni a föderációs erőket, s ezért végül engedélyezték pártja indulását az 1925-ös választásokon. A központi hatalom által irányított, addig még nem látott erőszak ellenére a Horvát Köztársasági Parasztpárt viszont félmilliónál is több szavazatot kapott, s 67 mandátumával újra a második legnagyobb erőt képviselte a parlamentben.¹⁰⁹

A választási eredmények ilyen alakulása után végül Sándor király küldöttséget menesztett a börtönben raboskodó Radićhoz. A megbeszélések eredményeként a horvát vezető hajlandónak mutatkozott a kompromisszumra: republikanizmusa szögre akasztására, a Vid-napi alkotmány és a Karađorđević dinasztia elismerésére. Ilyen előzmények után 1925. július 18-án alakult meg a Pašić-Radić kormány, s ezzel az unitarizmus elsőszámú szószólóját, Pribičevićet ellenzékbe szorították.¹¹⁰ Pribičević a kiszorítás hatására teljes politikai fordulatot hajtott végre: feladta a centralizmust, támadásának fókuszába pedig a Radikálisok nagyszerb politikáját állította.¹¹¹

Nemcsak Pribičević sodródott ekkor az egyik politikai táborból a másikba át. Eleddig elképzelhetetlen, de hasonló fordulatot hajtott végre a föderális erők addigi biztos támasza, a Korošec vezette Szlovén Néppárt is, amely ekkortól kezdve lett a centralista belgrádi erők egyik legbiztosabb támasza. A szlovénok ugyanis felismerték, hogy a szerb-horvát politikai küzdelemben lényegében a mérleg nyelvét képez(het)ik, területeiken nem élt jelentősebb szerb lakosság, tehát az etnikai konfliktusok sem terhelték a szerb-szlovén viszonyokat, ráadásul a német kisebbség miatt a szlovénoknak is hasonló problémáik voltak, mint a szerbeknek a bácskai és bánási németekkel, az olasz területi aspirációkkal szemben pedig csak Belgrádtól remélhettek védelmet. Ezen okok, no meg a szlovén gazdaság számára előnyt jelentő egységes délszláv piac miatt ekkortól kezdve, egészen 1939-ig a szlovén politikai elit Belgrád biztos szövetségeseinek számított.¹¹²

Az udvar és Radić közötti háttéralkumból a szerb fél azonban szinte semmi sem tartott be, s 1926 májusában, amikor a horvátok követelték a korrupcióról szóló törvény meghozatalát, az ilyen ügyekben érintettek felelősségre vonását, a szerb-horvát viszony újra megromlott.¹¹³ A korrupcióval kapcsolatos elhúzódó vitákban Radić, a kormány tagjaként éles támadásokat intézett szerb kollégái ellen, s mindennek következtében 1926. december 6-án a kormány meg is bukott.¹¹⁴

Az 1927. szeptember 11-i választások után ismét addig elképzelhetetlen dolog történt: Radić és Pribičević szövetséget kötött. 1927. november 11-én megalapították a Paraszti-Demokrata Koalíciót, s kompromisszumok nélküli harcot hirdettek a nagyszerb hegemonia ellen.¹¹⁵ Bár a radikálisoknak a Demokrata Párt jobbszárnyával, a Jugoszláv Muzulmán Szervezettel és a Szlovén Néppárttal ugyan sikerült 156 fős többséget kialakítaniuk, a Radić-Pribičević koalíciónak a kormánypártokra zúdított ösztüze a végletekig kiélezte a belpolitikai feszültségeket.¹¹⁶

1928 februárjában Radić már nemcsak az alkotmány revíziójának a szükségességét, hanem egyenesen a területi autonómia kérdését is felvetette. A belpolitikai feszültség végül 1928 júniusában kulminálódott, akkor, amikor Radić nyilvánosságra hozta konföderációs tervét. Pár nappal később, június 20-án a parlamenti vita hevében Sándor király utasítására egy radikális képviselő, *Puniša Račić*¹¹⁷ halálos lövéseket adott le a horvát vezetőre és négy párttársára.

A Radić elleni merénylet egyben a délszláv történelem első fejezetének a záróakkordja is volt. Nem sokkal később Sándor király feloszlatta a parlamentet, betiltotta a politikai

pártokat, bevezette a cenzúrát, s hivatalos ideológiává az integratív jugoszlavizmust tette meg.

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány a Budapesti Gazdasági Egyetem és a VERITAS Történetkutató Intézet által folyó év április 13-án megtartott Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fordulatai a rövid XX. században konferenciakötetében jelent meg a 73-111. oldalon.
- ² Átfogóan lásd: PRUNK, Janko (1992): *Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1768-1992)*. Državna založba Slovenije, Ljubljana; PRUNK, Janko (2002): Slovenski nacionalni interes iz zgodovinske retrospektive. In: *Teorija in praksa, Vol. 39. No. 4.* 548-558.
- ³ Vuk Stefanović Karadžić (Tršić, 1787. november 6. – Bécs, 1864. február 7.) szerb nyelvész, folklórkutató, történész, a jénai egyetem díszdoktora, az orosz, az osztrák és a porosz akadémia tagja, a modern szerb nyelv megteremtője, a szerb cirill írásmód és helyesírás megalapozója. 1818-ban egyszerűsítette, s 24 betűben véglegesítette a szerb cirill ábécét, ezzel megalapozta a mai szerb helyesírás szabályait. A szerb nyelv alapjává a nyugat-szerbiai, montenegrói, boszniai és a horvát területek egy részére jellemző „što” nyelvjárást tette meg.
- ⁴ MATKOVIĆ, Hrvoje (1998): *Povijest Jugoslavije*. Laser Plus, Zagreb, 21-23.
- ⁵ Ilija Garašanin (Kragujevac, 1812. január 16. – Belgrád, 1874. június 10.) szerb író, politikus, a nagyszerb program megalkotója. Politikai karrierje 1842 októberében indult, amikor szerb belügyminiszter-helyettesnek nevezték ki. A következő évtől 1852. szeptember 13-ig a belügyminiszteri tisztséget töltötte be, majd 1853. március 14-ig szerb miniszterelnök volt. Ezt követően egy rövid ideig a külügyminiszteri funkciót látta el, ahonnan orosz nyomásra még ugyanabban az évben (1853-ban) leváltották. Ettől függetlenül, az Obrenovićok osztrákbarát külpolitikai irányultságát károsnak tartotta, s hazája számára a francia és orosz orientációs fordulatot tartotta kívánatosnak. 1861. december 9-től 1867. november 3-ig újra a szerb külügyek irányítója volt. Politikai karrierjét az udvari intrikák törték derékba. Legismertebb műve a szerb kormány számára titokban írt 1844-ben írt Načertanije (Jegyzet), melyben megfogalmazta a nagyszerb expanziós politikát, amely a 19. és a 20. században a szerb politikai orientáció egyik alapműve volt.
- ⁶ A nagy-szerb és a nagy-horvát ideológiával kapcsolatban magyarul bővebben lásd: HASESTEINER, Horst (1993): Nagy-Szerbia – Nagy-Horvátország. Nemzeti terjeszkedési elképzelések a 19. században. *História, 15. évf. 8. sz.* 21-24.
Online: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-08/ch11.html> (Letöltés ideje: 2018. 04. 24.)
Horvátul: MATKOVIĆ (1998) 22-23.
- ⁷ PETRANOVIĆ, Branko (1988): *Istorija Jugoslavije 1918-1988*. Prva Knjiga, Nolit-Beograd, 3-4.
- ⁸ Az 1830-as években Horvátországban indult mozgalom Janko Drašković országgyűlési követ kezdeményezésére a magyar reformmozgalmakhoz hasonlóan nemzeti, egyesítési és polgári törekvéseket fogalmazott meg. Ideológiai fókuszában a balkáni szláv népek egy államban történő egyesítése állt.
- ⁹ Ljudevit Gaj (Krapina, 1809. augusztus 8. – Zágráb, 1872. április 20.) horvát nyelvész, politikus, újságíró, az illírismus egyik vezetője volt. 1830-ban Budán adta ki horvát-szláv helyesírásról írt művét, ami országos ismertséget hozott neki, s a fiatal horvát értelmiség vezéregyéniségévé vált. Műve miatt ma a modern horvát nyelv megalapozójának tartják. Nevéhez köthető az első engedélyezett horvát lap, az 1835-ben megjelent Novine Horvatse (1836-tól Ilirske Novine) kiadása, illetve az első horvát irodalmi lap, a Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska (1836-tól Danica Ilirska) is. Gaj jó barátságot ápolt Vuk Karadžić-tal, akivel közösen a horvát-szerb egység megteremtését sürgették.
- ¹⁰ PETRANOVIĆ (1988) 4.
- ¹¹ Josip Juraj Strossmayer (Eszék, 1815. február 4. – Diakovár, 1905. május 8.) német származású horvát katolikus pap, 1850-től Bosznia és Szerémség püspöke volt. Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharcban Jelačić horvát bán támogatója, a horvát nacionalista Nemzeti Párt alapítója és vezetője volt. 1860 és 1873 között a horvát országgyűlés képviselőjeként a magyarellenesség egyik elsősorú megtestesítője, a magyar–horvát kiegyezés egyik vezető szószólója volt.
- ¹² MATKOVIĆ (1998) 16-19.
- ¹³ Ante Starčević (Veliki Žitnik, 1823. május 23. – Zágráb, 1896. február 28.) papi pályára készült, de tanulmányait félbeszakította. Kezdetben az illír mozgalom híve volt, de az 1848-as forradalmak után addigi nézeteivel szembefordulva a nagyhorvát eszme egyik képviselője lett. Megismerkedve Eugen Kvaternikkel, a Horvát Jogpárt egyik vezető politikusává, a nagyhorvát eszme egyik főideológusává vált.
- ¹⁴ Eugen Kvaternik (Zágráb, 1825. október 31 – Ljubča klana Rakovica mellett, 1871. október 11.) horvát politikus író. Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idején Jelačić bán híve volt, a forradalom után letette a jogi szakvizsgát, 1861-ben a nagyhorvát politikai koncepciót képviselő nacionalista Jogpárt egyik alapítója volt. 1871-ben Rakovicában Habsburg-ellenes felkelést robbantott ki, s a karhatalmi alakulatokkal való összecsapások során életét vesztette.

Dévavári Zoltán: Az illúzió erőszaka. Az első délszláv állam eszme- és politikátörténete (1914–1941)
I. rész (1914–1929)

- ¹⁵ MATKOVIĆ (1998) 23-25.
- ¹⁶ DJURASKOVIC, Stevo (2007): *Fascism in central Europe: The Organisation of the YUGOSLAV NATIONALIST – ORJUNA, 1921-1929*. Central Euroean University, Budapest, 56.
Online: http://www.etd.ceu.hu/2007/djuraskovic_stevo.pdf (Letöltés ideje: 2018. 04. 24.)
- ¹⁷ *Milan Marjanović* (Kustva, 1879. május 12 – Zágráb, 1955. december 21.) gimnáziumi tanulmányait Karlovacon (Károlyváros) folytatta, ahol Stjepan Radić politikai nézeteinek a hatása alá került. Ezt követően Prágában kereskedelmi főiskolát végzett. Elsősorban írói, kritikai és publicisztikai tevékenységet folytatott, a politika első vonalába sosem kapcsolódott be. A délszláv egységgel kapcsolatos koncepciójában mindkét lehetséges opciót felvázolta; a centralizált Jugoszláv Királyságot, de a dualista típusú trialista Szerb–Horvát–Szlovén Államot is.
- ¹⁸ DJURASKOVIC (2007) 57.
- ¹⁹ 1912 októberében Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegró abból a célból, hogy ellenőrzése alá vonja az oszmán-török birodalom európai területeit, támadást indított a Porta ellen. Az első Balkán-háborúban a szövetséges csapatok jelentős győzelmet arattak a törökök felett. Mivel az általuk birtokba vett területek egyik fél igényét sem elégítették ki teljesen, s az 1913. május 30-i londoni békeszerződéssel Bulgária jelentősen megerősödött, rövidesen törés állt be a Balkán-szövetség tagállamai között. 1913. június 29-én a bolgárok megtámadták Szerbiát, s ezzel megindul a második Balkán-háború, amelybe a szerbek oldalán Görögország mellett Románia és a legyőzött Törökország is bekapcsolódott. A bolgár csapatok a többfrontos háború következtében rövidesen összeomlottak, s az 1913. augusztus 10-i bukaresti egyezményben Bulgária elveszítette az első Balkán-háborúban megszerzett területek jelentős részét. A béke értelmében Macedóniát Szerbia és Görögország között osztották fel, Kelet-Trákia visszakerült a Török Birodalomhoz, Dobrudzsa román fennhatóság alá került. A bolgárok egyedül Nyugat-Trákiát tarthatták meg.
- ²⁰ *Jovan Cvijić* (Loznica, 1865. október 11. – Belgrád, 1927. január 16.) Gimnáziumi tanulmányait Loznicán, Šabacón (Szabács) és Belgrádban folytatta. Főiskolai tanulmányait Belgrádban végezte földrajz szakon, majd a Második Belgrádi Gimnáziumban tanított. Ezt követően szerb állami ösztöndíjjal a Bécsi Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1893-ban doktorált. Az 1905-ben alakult Belgrádi Egyetem egyik szervező, vezető tanára – 1906/1907-ben és 1919/1920-ban annak rektora –, a szerb Földrajztudományi Társaság megalapítója, a Szerb Királyi Akadémia, illetve a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia tagja volt. Legjelentősebb műve A Balkán-félsziget és a délszláv országok – Az emberföldrajz alapjai tudományos monográfiája, amely egyben a délszláv, elsősorban a szerbek identitásának egyik fontos alapműve a mai napig.
- ²¹ Cvijić nagyívű monográfiája *A Balkán-félsziget és a délszláv országok – Az emberföldrajz alapjai* Papp Árpád fordításában a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában 2009-ben magyarul is megjelent.
- ²² *Ante Trumbić* (Split, 1864. május 15. – Zágráb, 1938. november 17.) horvát jogász és politikus. 1895 és 1914 között a dalmát szabor (parlament), 1897-ben a bécsi Reichsrat képviselője volt. 1894-ben a dalmát Jogpárt egyik alapítója, majd 1902-től a Franjo Supiloval együtt a délszláv népek egyesülését hirdető koncepció egyik képviselője. 1905 és 1907 között Split város polgármesterei székét töltötte be. 1915 és 1918 között a Jugoszláv Bizottság elnöke, az 1917-es korfui deklaráció egyik aláírója volt. 1920-ban az SZHSZ Királyság külügyminisztere, azonban 1921-ben az Olaszországgal megkötött rapallói szerződés miatti elégedetlensége jeléül lemondott. Az új államban a nemzeti egyenjogúságért és a föderációért szállt síkra. 1926-ban a Horvát Föderális Párt alapítója, 1928-ban pedig csatlakozott a Stjepan Radić vezette Horvát Parasztpárthoz. A harmincas években, haláláig a horvát ellenzék egyik értelmiségi vezetője volt.
- ²³ *Franjo Supilo* (Cavtat, 1870. november 30. – London, 1917. szeptember 25.) 1895-től a horvát Jogpárt elnöke, 1905-ben Svetozar Pribičević-tyel a horvát-szerb koalíció egyik létrehozója. A következő évben ez a formáció megnyerte a horvátországi választásokat, így a szabor képviselője lett. 1909-ben, tiltakozva a Jogpárton belüli opportunista vezetés ellen, elhagyta azt. Az első világháború első éveiben a délszláv egységet szorgalmazó emigráció egyik vezetője volt, azonban 1916-ban elutasítva a nagyszerb koncepciót, végérvényesen szakított a szerb politikát képviselő Pašić miniszterelnökkel. Ezt követően, 1917-ben bekövetkezett haláláig elszigetelt szószólója volt a föderális alapon történő délszláv egyesülésnek.
- ²⁴ MATKOVIĆ (1998) 26-27.; PETRANOVIĆ (1988) 14.
- ²⁵ ŠEPIĆ, Dragovan (1970): *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*. Školska Knjiga, Zagreb, 21-22.
- ²⁶ *Nikola Pašić* (Zaječar, 1845. december 31. – Belgrád, 1926. december 10.) szerb politikus, a Radikális Párt alapítója, annak vezetője. 1891 és 1892 között először töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. 1893 és 1894 között a szerb kormány oroszországi diplomatája volt. A Milan király elleni 1899-es merénylet után öt év fegyházra ítélték, de kegyelemmel azonnal szabadult. 1903-ig visszavonult a politikából. Aleksandar Obrenović meggyilkolása, illetve a Karađorđević dinasztia hatalomra kerülése után, 1903-ban vette át a Radikális Párt vezetését. 1904-től, egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig előbb a Szerb Királyság, majd a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke volt. Belpolitikáját az erőteljes centralizáció és a szerb szupremácia érvényesítése jellemezte.
- ²⁷ ŠEPIĆ (1970) 9-12.; PETRANOVIĆ (1988) 9-10.
- ²⁸ ŠEPIĆ (1970) 23-42.
- ²⁹ MATKOVIĆ (1998) 37.
- ³⁰ MATKOVIĆ (1998) 29.; PETRANOVIĆ (1988) 10.
- ³¹ PETRANOVIĆ (1988) 10.
- ³² *I. Karađorđević Petar* (Belgrád, 1844. június 29. – Belgrád, 1921. augusztus 16.) Aleksandar Obrenović meggyilkolását követően 1903. június 15-én választotta meg a szerb parlament királlyá. Regnálása elején

Dévavári Zoltán: Az illúzió erőszaka. Az első délszláv állam eszme- és politikatörténete (1914–1941)
I. rész (1914–1929)

visszaállította az időközben felfüggesztett 1888. évi alkotmányt, s helyreállította a parlament hatalmát. Az addigi osztrák-barát külpolitika helyett Oroszország felé közeledett. Uralkodása alatt, a Balkán-háborúban Szerbia megszerezte Koszovó, Macedónia és a Szandzsák egy jelentős részét. 1914. július 5-én betegsége miatt a hatalmat átadta másodszüllött fiának, Sándor hercegnek, aki Péter 1921-ben bekövetkezett haláláig régensként gyakorolta a hatalmat. Jogilag azonban ő volt a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság első uralkodója.

- ³³ I. *Karađorđević Aleksandar* (Cetinje, 1888. december 16. – Marseille, 1934. október 9.) Péter király betegsége miatt 1914. július 5-én ráruházta a valódi hatalmat, s 1921. augusztus 16-ig régensként irányította előbb Szerbiát, majd a Szerb Horvát–Szlovén Királyságot. 1921. augusztus 16-tól 1929. január 6-ig a Szerb Horvát–Szlovén Királyság uralkodója volt, majd 1934. október 9-i meggyilkolásáig Jugoszlávia első királya. Politikájában erőteljesen domináltak a nagyszerb, centralisztikus érdekek, az ország autokrata irányításában erőteljesen támaszkodott a hadsereg szerb tisztikarára. 1929. január 6-án feloszlatta a parlamentet, betiltotta a pártok működését, az ország nevét Jugoszláviára keresztelte át. Az 1931-es oktrojált alkotmány tovább bővítette az 1921-es vidovdani alkotmányban már úgy is jelentős királyi hatalmat. 1934-ben franciaországi látogatása során macedón és horvát terroristák gyilkolták meg.
- ³⁴ JANKOVIĆ, Dragoslav (1967): *Jugoslavensko pitanje i Krfska deklaracija*. Savremena administracija, Beograd, 102-106.
- ³⁵ PETRANOVIĆ (1988) 16.
- ³⁶ A korfui tárgyalásokról bővebben lásd: ČULINOVIĆ, Ferdo (1961): *Jugoslavija između dva rata*. Historijski Institut Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, Zagreb, Knjiga 1. 40-46.; KARDUM, Livija (1991): *Geneza jugoslavenske ideje i pokreta tijekom prvog svjetskog rata*. *Politička misao*, Vol. XXVIII., No. 2. 71-80.; PETRANOVIĆ (1988) 15-16.
- ³⁷ KARDUM (1991) 74-75.
- ³⁸ *Anton Korošec* (Biserjane, Sveti Jurij ob Ščavnici, 1872. május 12. – Belgrád, 1940. december 14.) 1907-től a szlovén Néppárt tagja, 1917-től annak, s a bécsi parlamentben a Jugoszláv Klub vezetője volt. 1918. október 29-én a Szerb-Horvát-Szlovén Állam tanácsának az elnöke, a Szerbiával történt egyesülés után az új délszláv állam miniszterelnök-helyettese, 1928 és 1929 között miniszterelnök, 1935 és 1939 között belügyminiszter volt.
- ³⁹ MATKOVIĆ (1998) 46-47.
- ⁴⁰ Szábor = horvát parlament
- ⁴¹ PETRANOVIĆ (1988) 19.; MATKOVIĆ (1998) 49.
- ⁴² 1918. november 3-án Ausztria-Magyarország, Olaszország és az antant között megkötött fegyverszünet, melyben a Monarchia letetette a fegyvert.
- ⁴³ *Živojin Mišić* (Struganik kod Mionice, 1855. január 7. – Belgrád, 1921. január 20.) szerb tábornok. Katonai karrierjét az 1876–1878-as szerb-török háborúban kezdte. Az 1885-ös szerb-bolgár háborúban is szerepet játszott. A Balkán-háborúban Radomir Putnik vezérkari főnök helyettese volt. 1918-ban nevezték ki a szerb hadsereg vezérkari főnökévé.
- ⁴⁴ *Paul Prosper Henrys* (Nefchateau, 1862. március 13. – Párizs, 1943. november 6.) francia tábornok. Katonai pályafutását Algériában kezdte, majd 1912-ben szerepet játszott Marokkó francia meghódításában. Az első világháború kezdeti időszakában a marokkói berber törzsekkel hadakozott, majd 1916 júliusában a nyugati frontra küldték. Ezt követően Görögországba vezényelték, s 1918-ban a szaloniki frontot áttörő francia egységek főparancsnoka volt.
- ⁴⁵ *Linder Béla* (Budapest, 1876. február 10. – Belgrád, 1962. április 15.) a Károlyi-kormány hadügyminisztere, majd a Berinkey-kormány tárcanélküli minisztere volt. A Tanácsköztársaság alatt annak bécsi katonai megbízottja, majd a délszláv csapatok által megszállt Pécs polgármestere. 1921-ben a SZHSZ Királyságba emigrált, s egészen haláláig ott is élt.
- ⁴⁶ A 18 pontból álló fegyverszüneti egyezmény Magyarország számára előírta, hogy katonai egységeit a Szamos felső völgye–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza. Az egyezmény 17. pontja ugyanakkor a közigazgatást magyar kézen hagyta. Mindezt azonban a valóságban nem tartották be, s már 1918 novemberében, decemberében megkezdték annak felszámolását.
- ⁴⁷ MATKOVIĆ (1998) 51.
- ⁴⁸ PETRANOVIĆ (1988) 19.
- ⁴⁹ ČULINOVIĆ (1961) I. 83-84. A genfi konferencia jegyzőkönyve 1918. nov. 6-9. A dokumentum teljes szövegét lásd: A. SAJTI Enikő (szerk.) (1989): *Jugoszlávia 1918-1941*. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 61-67.
- ⁵⁰ MATKOVIĆ (1998) 53.
- ⁵¹ PETRANOVIĆ (1988) 20.
- ⁵² Uo.
- ⁵³ A szerb politikusok, illetve a szerb-horvát politikai elit elképzelései vonatkozásában nem csak a kisebbségi kérdés, hanem az egykori Délvidék – a Vajdaság – közjogi státusa tekintetében is komoly ellentétek feszültek. Bővebben lásd: MILUTINOVIĆ, Kosta (1966): *Vojvodina između Beograda i Zagreba*. Starine, knj. 53., Zagreb. Online: <http://dizbi.hazu.hr/?object=dl&id=8342> (Letöltés ideje: 2018. 04. 16.) ČULINOVIĆ (1961) I. 119-129; LALOŠEVIĆ, Jovan(1929): *Naše oslobođenje i ujedinjenje*. Književni sever, knjiga. 5., sveska 1. Subotica.
- ⁵⁴ ČULINOVIĆ (1961) I. 123-124.; PETRANOVIĆ (1988) 21.; MATKOVIĆ (1998) 59.
- ⁵⁵ *Vasa Stajić* (Homokrév, 1878. február 10. – Újvidék, 1947. február 10.) szerb író, filozófus. A háború előtt szocialista tanokat propagált, ezt követően szerb nemzeti mozgalom egyik vajdasági vezéregyénisége volt. A

háború után a Matica Srpska titkára, majd a Letopis folyóirat szerkesztője volt. 1944-ben csatlakozott a szerémségi partizánokhoz.

- ⁵⁶ KONČAR, Ranko (2008): Vasa Stajić és a Vajdaság Szerbiához csatolása 1918-ban. *Létünk*, XXXVIII. évf. 3. sz. (Csorba Béla fordítása)
Online: http://adattar.vmmi.org/cikkek/1731/letunk_2008_03_03_ranko_koncar.pdf (Letöltés ideje: 2018. 04. 16.)
- ⁵⁷ Jakov „Jaša“ Tomić (Versec, 1856. október 23. – Újvidék, 1922. október 22.) újságíró, politikus. 1890. január 4-én meggyilkolta Tiszta Jogpárt képviselője. Az 1908-ban bekövetkezett pártszakadások Pavelić is a délszláv egység gondolata felé sodródott. 1918. október 5-én Zágrábban megalapított Szerb–Horvát–Szlovén Nemzeti Tanács elnökévé választották meg. Bár ellenezte a centralizmust és a szerb vonal előtérbe kerülését, végül mégis elfogadta annak a szerb–horvát–szlovén küldöttségnek a vezetését, amelyik 1918. december 1-én Sándor régensztől kérte a két ország, a Szerb–Horvát–Szlovén Állam és Szerbia egyesülését. Ezt követően egy rövid időre visszavonult a politikától, majd belépett a Demokrata Pártba. 1932-ben szenátorrá nevezték ki, s megválasztották a Jugoszláv Királyság szenátusa elnökévé.
- ⁵⁸ RAKIĆ, Lazar (1986): *Jaša Tomić (1856-1922)*. Matica Srpska, Novi Sad, 291-298.; MATKOVIĆ (1998) 59.
- ⁵⁹ MATKOVIĆ (1998) 35.; PETRANOVIĆ (1988) 21-22.
- ⁶⁰ Ante Pavelić (Gospic, 1869. május 19. – Zágráb, 1938. február 11.) Az eredetileg fogász végzettségű Pavelić (nem összetévesztendő a későbbi horvát usztaza állam vezetőjével) 1906-tól volt a Josip Frank vezette, osztrák-barát Tiszta Jogpárt képviselője. Az 1908-ban bekövetkezett pártszakadások Pavelić is a délszláv egység gondolata felé sodródott. 1918. október 5-én Zágrábban megalapított Szerb–Horvát–Szlovén Nemzeti Tanács elnökévé választották meg. Bár ellenezte a centralizmust és a szerb vonal előtérbe kerülését, végül mégis elfogadta annak a szerb–horvát–szlovén küldöttségnek a vezetését, amelyik 1918. december 1-én Sándor régensztől kérte a két ország, a Szerb–Horvát–Szlovén Állam és Szerbia egyesülését. Ezt követően egy rövid időre visszavonult a politikától, majd belépett a Demokrata Pártba. 1932-ben szenátorrá nevezték ki, s megválasztották a Jugoszláv Királyság szenátusa elnökévé.
- ⁶¹ ČULINOVIĆ (1961) I. 143. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kikiáltása. 1918. dec. 1. / nov. 18. A dokumentum teljes szövegét lásd: A. SAJTI (1989) 72-78.
- ⁶² ČULINOVIĆ (1961) I. 298.
- ⁶³ MATKOVIĆ (1998) 81.
- ⁶⁴ PETRANOVIĆ (1988) 30.
- ⁶⁵ Stojan Protić (Kruševac, 1857. január 28. – Belgrád, 1923. október 28.) szerb politikus, a Radikális Párt egyik alapítója, az SZHSZ Állam első miniszterelnöke (1918. december 20. – 1919. augusztus 16.), Nikola Pašić pártbéli riválisa volt. Kettejük között az SZHSZ Királyság alkotmányával kapcsolatos belső viták során végleges szakításra került sor, mivel a mérsékelt Protić ellenezte a totális centralizációval kapcsolatos pašići elképzeléseket. Saját alkotmány-tervezetet is készített, melyben megmaradtak, sőt autonómiával rendelkeztek volna a történelmi kerületek. Független Radikális Párt néven új politikai csoportosulást alapított, azonban az új formációval nem sikerült a politikai életben megkapaszkodnia, s rövidesen meg is halt.
- ⁶⁶ BÍRÓ László (2010): A jugoszláv állam 1918-1939. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 101.
- ⁶⁷ ČULINOVIĆ (1961) I. 174-175. Sándor régens kiáltványa a néphez. 1919. jan. 6./1918. dec. 24. A dokumentum teljes szövegét lásd: A. SAJTI (1989) 86-88.
- ⁶⁸ BÍRÓ (2010) 101.
- ⁶⁹ GLIGORIJEVIĆ, Branislav (1979): *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929*. Institut za savremenu istoriju, Narodna Knjiga, Beograd, 24.
- ⁷⁰ Aleksandar Karađorđević – életrajzát lásd 32. végj.
- ⁷¹ GLIGORIJEVIĆ (1979) 36-42.
- ⁷² BÍRÓ (2010) 104.
- ⁷³ ČULINOVIĆ (1961) I. 308-311.
- ⁷⁴ ČULINOVIĆ (1961) I. 309.
- ⁷⁵ ČULINOVIĆ (1961) I. 315-321. Az állambiztonságról és az államrend védelméről szóló törvény. 1921. aug. 2. A dokumentum teljes szövegét lásd: A. SAJTI (1989) 118-122.
- ⁷⁶ RAKIĆ, Lazar (1983): *Radikalna Stranka u Vojvodini 1902-1919*. Filozofski fakultet, Institut za istoriju, Novi Sad, 7-15., 199-206.
- ⁷⁷ GLIGORIJEVIĆ, Branislav (1970): *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*. Institut za savremenu istoriju, Beograd, 83-219.
- ⁷⁸ ČULINOVIĆ (1961) I. 147.
- ⁷⁹ Stjepan Radić (Trabajevo Desno, 1871. május 11. – Zágráb, 1928. augusztus 8.) horvát politikus, a Horvát Parasztpárt első elnöke volt. Az 1920-as években a szerb centralista pártok fő ellenfele, távlati célja Horvátország önrendelkezésének a kivívása volt. Bár 1925-ben kiegyezett Belgráddal, de tartós megbékélésre nem került sor. 1928-ban a belgrádi parlamentben gyilkolták meg.
- ⁸⁰ ČULINOVIĆ (1961) I. 148.
- ⁸¹ ČULINOVIĆ (1961) I. 327.
- ⁸² ČULINOVIĆ (1961) I. 322-323. ČULINOVIĆ, Ferdo (1953): *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*. Školska knjiga, Zagreb, 255-257.
- ⁸³ ČULINOVIĆ (1961): I. 351-352
- ⁸⁴ ČULINOVIĆ (1961) I. 351.
- ⁸⁵ ČULINOVIĆ (1961) I. 353-359. MATKOVIĆ (1998) 95-98. PETRANOVIĆ (1988) 133.
- ⁸⁶ PETRANOVIĆ (1988) 134.
- ⁸⁷ Milorad Drašković (Polom, 1873. április 10. – Delnice, 1921. július 21.) 1905-től szerb országgyűlési képviselő, 1914-től közlekedési, majd hadügyminiszter volt. A béketárgyalásokon a hadikárpótlással kapcsolatos

- delegációban vett részt. Az ő nevéhez köthető az OBZNANA aláírása. Az első, ekkor még sikertelen merényletet 1921 áprilisában követték el ellene. A második, immáron sikeres merényletet Alija Alijagić bosnyák kommunista hajtotta végre.
- ⁸⁸ ČULINOVIĆ (1961) I. 361-368.
- ⁸⁹ 1922. április 10. és május 19-e között Genovában az Egyesült Államok kivételével megtartott Gazdasági és Pénzügyi Konferencián az első világháború hadviselő államai vettek részt azzal a céllal, hogy a kialakult súlyos gazdasági helyzeten akár a háborús jóvátételek enyhítése révén enyhítsenek. A franciák merev elzárkózása miatt a konferencia végül kudarcba fulladt.
- ⁹⁰ ČULINOVIĆ (1961) I. 381-387.
- ⁹¹ *Svetozar Pribičević* (Kostajnica, 1875. október 26. – Prága, 1936. szeptember 15.) Horvátországban született szerb politikus, a Demokrata Párt kiemelkedő személyisége volt. A szerb–horvát–szlovén állam megalakulásakor előbb a belügyminiszteri, majd az oktatási tárcát vezette, az unitárius állam egyik leghevesebb szónokaként Stjepan Radić kérielhetetlen ellenfelének számított. A húszas évek második felében azonban szembefordult Belgrád centralisztikus politikájával. Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra után letartóztatták, s 1931-ig börtönben raboskodott. Ezt követően Prágába emigrált, ahol megírta a Sándor király diktatúrájáról szóló könyvét. Ott hunyt el 1936-ban.
- ⁹² DJURASKOVIC (2007) 34.
- ⁹³ DÉAVÁRI Zoltán (2014): *Új partok felé – Kisebbségi kiütkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918-1923)*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 160.
- ⁹⁴ GLIGORIJEVIĆ, Branislav (1963): Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna). In: *Isztorja XX. veka – Zbornik Radova V. JANKOVIĆ, Dragoslav szerk. Institut društvenih nauka, odeljenje za istorijske nauke, Beograd, 346.*
- ⁹⁵ Bővebben lásd: DÉAVÁRI, Zoltán (2017): Violence as the weapon of political parties. The operation of ORJUNA and SRNAO in Vojvodina (1922 – 1924.) *Istraživanja, Journal of Historical Researches, No. 28.* Novi Sad, 147-170.
- ⁹⁶ *Ljubomir Davidović* (Vlaška, 1863. december 24. – Belgrád, 1940. február 19.) politikai pályáját a Radikális Pártban kezdte. 1901-ben kilépett a pártból, s 1912-ben megalapította a Független Radikális Pártot, amelyik 1919-ben beolvadt a Demokrata Pártba. 1919. augusztus 16-a és 1920. február 20-a között a minisztertanács elnöke volt. 1924. július 27-én ismét miniszterelnökké választották. Ezt a tisztséget azonban csak 1924. november 6-ig tartotta meg. A horvát kérdésben a kiegyezés, míg a kisebbségekkel szemben a toleránsabb politika híve volt, ami végül a párt szakadásához vezetett, mivel Svetozar Pribičević híveivel együtt a centralizációért szállt síkra, s Független Demokrata Párt néven új politikai formációt alapított.
- ⁹⁷ ČULINOVIĆ (1961) I. 403-404.
- ⁹⁸ A választási eredményeket lásd: ČULINOVIĆ (1961) I. 409.
- ⁹⁹ Uo.
- ¹⁰⁰ ČULINOVIĆ (1961) I. 416.
- ¹⁰¹ ČULINOVIĆ (1961) I. 413.
- ¹⁰² ČULINOVIĆ (1961) I. 419.
- ¹⁰³ ČULINOVIĆ (196.) I: 425.
- ¹⁰⁴ GLIGORIJEVIĆ (1963) 247-265., 353-365.
- ¹⁰⁵ ČULINOVIĆ (1961) I. 431.; GLIGORIJEVIĆ (1963) 365-401.
- ¹⁰⁶ ČULINOVIĆ (1961) I. 434.; GLIGORIJEVIĆ (1963) 424-442.
- ¹⁰⁷ ČULINOVIĆ (1961) I. 435.
- ¹⁰⁸ ČULINOVIĆ (1961) I. 443.
- ¹⁰⁹ ČULINOVIĆ (1961) I. 455.
- ¹¹⁰ ČULINOVIĆ (1961) I. 463-480.
- ¹¹¹ PETRANOVIĆ (1988) 146.; MATKOVIĆ (1998) 161.
- ¹¹² PETRANOVIĆ (1988) 146-147.
- ¹¹³ ČULINOVIĆ (1961) I 486.
- ¹¹⁴ ČULINOVIĆ (1961) I 487.
- ¹¹⁵ ČULINOVIĆ (1961) I 510-513.; MATKOVIĆ (1998) 162., 164.
- ¹¹⁶ ČULINOVIĆ (1961) I 514.; MATKOVIĆ (1998) 161.
- ¹¹⁷ *Puniša Račić* (Andrijevića, 1886. július 17. – Belgrád, 1944. október 16.) Az 1900-as évek elején a Fekete Kéz szerb titkos szervezet tagja volt. A szarajevói merénylet mellett ez az alakulat Nikola Petrović montenegrói királyt is meg akarta gyilkolni. Račić 1911-től a szerb katonai kémelhárítás tisztje volt, 1917-től szoros kapcsolatban állt Nikola Pašić-tyal. A húszas évek első felében a Radikális Párt koszovói vezetőjeként számos köztörvényes bűncselekményt követett el. 1927-től a Szerb Csetnikek Szövetségét irányította, s ugyanebben az évben lett parlamenti képviselő. A Radić elleni merényletet, mint a Fehér Kéz tagja, Sándor király utasítására követte el. Tettéért húsz év börtönbüntetésre ítélték. 1944 októberében a Belgrádba bevonuló partizánok halálra ítélték és kivégezték.